

ПРОБЛЕМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО МОДЕРНОГО ЧАСУ

УДК 94 (477) «12/14»

Г. М. Виноградов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НАДДНІПРЯНЩИНА ЯК ТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ПРАВОСЛАВНОЇ РУСИ З КАТОЛИЦЬКИМ ЗАХОДОМ

Проаналізовано місце та роль регіону Наддніпрянщини в інтелектуальних взаєминах православної Русі з католицьким Заходом протягом другої половини XI – першої половини XIII ст. в контексті особливостей ментального підґрунтя середньовічної християнської цивілізації.

Ключові слова: Наддніпрянщина, «Руська земля», середньовічна християнська цивілізація, православ'я, католицизм, ментальність, діалог.

Проанализированы место и роль региона Надднепрянщины в интеллектуальных контактах православной Руси с католическим Западом на протяжении второй половины XI – первой половины XIII в. в контексте особенностей ментальной основы средневековой христианской цивилизации.

Ключевые слова: Надднепрянщина, «Русская земля», средневековая христианская цивилизация, православие, католицизм, ментальность, интеллектуальный диалог.

The article is devoted to the analyze the phenomenon and the role of the Naddnipyrianschyna (along the Dnieper river) region in the intellectual contacts of the orthodox Rus' and catholic West during the second part of the XI – the first part of the XIII centuries in the context of the Medieval Christianity Civilizations' mental base

Key words: the Naddnipyrianschyna, the Orthodox Rus', the Catholic West, the Medieval Christianity Civilization, intellectual contacts.

Інтелектуальні складові широкого кола взаємин Русі з Заходом неодноразово ставали предметом зацікавлень численних науковців з різних методологічних, ідеологічних та політичних таборів протягом вже доволі тривалого періоду, що пояснюється, насамперед, принциповою важливістю власне культурних сегментів у діалозі двох зазначених потужних геополітичних феноменів середньовічної християнської Європи. Достатньо згадати класичні дослідження з історії міжнародних зв'язків Русі П. Біцилли та В. Пашуто [1; 13], не говорячи вже про розлогі тематичні пасажі та глибокі судження узагальнюючих праць з давньоруської історії В. Татіщева, М. Карамзіна, С. Соловйова, К. Бестужева-Рюміна, В. Ключевського, М. Грушевського, М. Присьолкова, Б. Грекова, А. Насонова, В. Мавродіна, Б. Рибаківа, П. Толочка, О. Прицака, М. Свердлова, І. Фроянова, А. Горського, І. Данилевського, О. Назаренка, М. Котляра, В. Рички, О. Головка, С. Френкліна, Д. Шепарда та ін., щоб переконатися у переконливих досягненнях вивчення культурних взаємин Заходу та Русі. Разом з тим не важко помітити, що серед численних праць із зазначеної тематики поодинокими є розробки, так би мовити, локальних чи, скоріше, якщо скористатися терміном М. Бахтіна, «хронотопічних» аспектів русько-західного діалогу, в тому числі стосовно задекларованого нами регіону.

Найбільш доцільно, на наш погляд, виокремити з доволі масштабних теренів Наддніпрянщини, яка охоплює великий географічний пласт лісової, лісостепової та степової смуг Східної Європи від Смоленщини до Чорного моря, район Київщини, Чернігівщини та Переяславщини, оскільки останній складав регіональну та етнокультурну основу Давньоруської державності та вважався «Руською землею» чи, власне, «Руссю» у вузькому сенсі, що суттєво піднімало його політичний статус та визначало роль у процесі як розвитку Русі в цілому, так, і значною мірою, в контактах останньої з іншими країнами. Оскільки проблемі «Руської землі» у широкому політичному, етнокультурному тощо контекстах присвячено кілька високопрофесійних досліджень [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18], ми маємо вагомий підставу відіслати зацікавлених читачів до відповідних праць та зосередити увагу на тому, що зазначена частина Наддніпрянщини як мінімум до XVII ст. **суттєво впливала на державотворчі процеси на Сході Європи не стільки в якості конкретного господарсько-політичного утворення, скільки символічного феномена, який у таких спосіб для можновладців Росії, Польщі та українських земель**

у складі цих країн гармонійно єднав Київщину, Чернігівщину та Переяславщину з державною спадщиною Давньої Русі. Достатньо згадати, що саме цей регіон обов'язково включався до території української автономії у складі Речі Посполитої згідно Зборівського та Білоцерківського договорів, що цілком логічно розглядалося українською політичною та церковною елітою в якості підстави для майбутньої розбудови держави як закономірного продовження давньоруської державної традиції у відповідності з класичним принципом *translatio imperii*.

Отже, метою даної розвідки ми вважаємо аналіз особливостей адаптування «Руської землі» як географічної складової Наддніпрянщини до проблемного поля інтелектуального діалогу православної Русі з католицьким Заходом протягом другої половини XI – першої половини XIII ст. Обрані часові межі обумовлені, з одного боку, періодом церковного розколу 1054 р., а з іншого, узаконенням входження значної частини Русі до ординських володінь та визнання руською православною церквою влади монгольських ханів. Сформульована мета передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань: 1. Охарактеризувати особливості адаптування регіону Наддніпрянщини в цілому та «Руської землі» зокрема до територіальних обрисів середньовічної християнської цивілізації (далі – СХЦ); 2. Розглянути провідні еволюційні зміни розвитку СХЦ протягом другої половини XI – першої половини XIII ст. та їх вплив на тематику та динаміку інтелектуального діалогу Русі з Заходом; 3. Визначити унікальні локальні риси Наддніпрянщини в контексті середньовічної типологізації територіальних складових СХЦ та провідних тематичних сюжетів русько-західного інтелектуального діалогу.

Методологічною основою даної наукової розвідки є класичні принципи науковості, системності, об'єктивності, історизму та комплекс провідних методів, насамперед – історико-порівняльний, хронологічний та ретроспективний, типологізації, але принципове місце посідали семіологічні методи, які формують систему критеріїв історичної реконструкції досліджуваних історичних явищ у знаково-категоріальному вимірі, що максимально відповідає такій провідній рисі СХЦ, як свідоме прагнення інтелектуальних, а отже – політичних та релігійних еліт, спочатку створювати ідеальні знаково-текстуальні моделі бажаного суспільства, а вже потім намагатися «підтягнути» до їхнього рівня реальні соціально-економічні, суспільно-політичні, культурні та інші стосунки.

Унікальність СХЦ полягала, порівняно з попередніми та наступними грандіозними державними та мегадержавними утвореннями, в тому, що задовго до власне початку тисячолітнього періоду історичного розвитку, відомого під назвою Середньовіччя, а саме до 492 р., переважно протягом II – IV ст. зусиллями кількох християнських інтелектуалів пізньоантичного періоду (Псевдо-Діонісієм Ареопагітом, Орігеном, Блаженим Августином, Євсевієм Кесарійським та іншими) було детально розроблено низку глибоких оригінальних концепцій стосовно часових та, що особливо принципово в нашому випадку, просторових меж майбутньої християнської цивілізації. Оскільки стосовно зазначеної проблематики існує доволі потужна історіографічна традиція [див. узагальнюючий аналіз: 2; 3; 5 та ін.], ми можемо дозволити собі стислу характеристику необхідних для нашої теми аспектів. Згідно старозавітної іудейської доктрини, відомі давнім ізраїльтянам географічні обриси були розділені Богом між синами Ноя Сімом, Хамом та Яфетом (з певною долею умовності, відповідно, – Азія, Африка та Європа). Оскільки, як зазначалося, географічні знання були порівняно обмеженими, до наведеної концепції включено, так би мовити, просторово-часову перспективність, а саме: конкретного часу на невідомі території в усі сторони світу було поширено владу Творця Небесного через діяльність згаданих біблійних персонажів та їх нащадків. Але, якщо у Старому Завіті, ця концепція сформульована у самому узагальненому вигляді, стимулюючи розвиток традиції коментування священних текстів та, по мірі збільшення теологічних та географічних знань, поширення принципу накладення на нові землі Божої Благодаті та, відповідно, територіальних та владних претензій, вже ранньохристиянська традиція включила до старозавітної основи терни апостольських місій та обриси Римської імперії взагалі.

У Римській імперії перших століть нашої ери склалася унікальна ситуація, коли в умовах глибокої системної кризи державі необхідно було терміново сформулювати нову ідеологічну доктрину, яка б дозволила зміцнити політичні, світоглядні тощо основи державності, допомогти нормалізувати внутрішні стосунки між мешканцями імперії та відносини з найближчими та відносно віддаленими сусідами, включивши їх до складу потенційних союзників Риму чи, за певних умов, федератів чи підданих римських імператорів. Остання обставина набула особливої гостроти, адже Рим уже не міг ефективно, як це було за часів розквіту, протистояти варварському світу,

але, з іншого боку, був зацікавлений у стабільності кордонів, варварських найманців та федератах, без яких, у силу обставин, які склалися, подальший розвиток був вже неможливий. За браком інформації ми не можемо стверджувати, що згадані ранньохристиянські інтелектуали виконували замовлення впливових римських можновладців, зацікавлених у розробці ідеологем, спроможних врятувати державу та створити надійний інтелектуальний фундамент її наступного розвитку на християнських принципах. У будь-якому разі в результаті потужної «мозкової атаки» майбутня СХЦ отримала надійне, глибоко та досконало розроблене теоретичне підґрунтя, яке не тільки слугувало протягом тисячолітньої середньовічної доби, але ледь не до середини XX ст. слугувало джерелом для формулювання та практичного втілення грандіозних геополітичних проєктів (достатньо згадати італійсько-німецьку фашистську ідею утворення тисячолітнього Третього Райху).

Згідно християнського віровчення території як у складі Римської імперії, так і за її межами (навіть до певного часу суто теоретично можливі в якості сфери впливу християнської цивілізації по мірі її збільшення) отримували Боже Благословення, а отже – право на утворення легітимних держав на чолі з законними династіями, населенням, яке вже не вважалося варварським тощо, відповідно з тим чи іншим небесним покровителем, в якості яких виступали нащадки згаданих Сіма, Хама та Яфета. У нашому випадку актуальними є території зі сфери компетентності останнього, у першу чергу – син Гомер та онук Ашкуз, які розглядалися в якості символічних предків більшості народів Європи, зокрема киммерійців, скіфів, германців, слов'ян та навіть численних тюрків (гунів, аварів, болгар, хозар, печенігів тощо), безпосередньо причетних до етнокультурних процесів, зокрема, у Східній Європі, регіон якої нас цікавить у першу чергу, адже на його теренах уже як мінімум від VIII ст. відбувалося формування та розвиток Давньоруської державності.

Детальний аналіз середньовічних, насамперед, германських та слов'янських етногенетичних легенд, здійснений у низці праць авторитетних науковців протягом останніх років [11; 12 та ін.], переконливо довів існування в цілому гармонійного процесу адаптування за допомогою, у першу чергу, згаданих вище ранньохристиянських концепцій території та народів Східної Європи в цілому та регіону Наддніпрянщини зокрема до складу СХЦ. Давньоруській державності «пощастило» в тому сенсі, що її територія формувалася в

межах перебування на тих чи інших етапах народів, які мали надійну репутацію біблійних, легендарне походження від яких гарантувало почесне місце серед християнських етносів. Мова йде про киммерійців та скіфів – символічних нащадків Гомера та Ашкуза, що підтверджувалося, крім іншого, навіть етимологічним походженням етнонімів від зазначених біблійних імен. Тож не дивно, що германська та слов'янська інтелектуальні еліти, відштовхуючись від історичної та територіальної збалансованості локалізації згаданих арійських народів та їх нащадків (сарматів, аланів, роксоланів, язигів тощо) по мірі християнізації власних етносів екстраполювали на них та місця розташування відповідні біблійні та ранньохристиянські уявлення.

Крім активного використання нащадків Яфета для адаптування території та населення Русі до СХЦ та інтелектуального діалогу з Заходом давньоруські книжники активно апелювали до тих положень старозавітних пророків, в яких йшлося про регіони від Північного Кавказу і далі на північ (аж до Скандинавії включно, де мешкали переважно германські етноси) як про місця перебування таких важливих біблійних персонажів, як Рош та Гог. Показово, що від імені Роша (давньоєврейською – «голова»), «володар», «правитель» тощо) у Середньовіччі взагалі виводилася назва Русь, що, як неважко зрозуміти, було вкрай престижно та почесно, адже за середньовічними християнськими переконаннями у значенні кожного слова містилася частина Божого плану та свого роду програма дій, сфера можливостей, застережень, прав та обов'язків. Етимологія імені Гог теж доволі символічна, оскільки означає «гора», «зверхність», «панування» тощо. Для порівняння вкажемо, що у Середньовіччі та навіть у ранньомодерний час назву Москва виводили від імені одного з нащадків Яфета Мешеха (грецькою – Мосха), давньоєврейська етимологія означала «збирати до купи», «охоплювати» тощо, чим, крім іншого, підкреслювалися додаткові права московських князів та російських царів на збирання не тільки руських земель, але й їх права на візантійський та римський престולי, об'єднання усіх християн на виключно православному теологічному та догматичному ґрунті.

Престижність території Русі в цілому та окремих її сегментів у складі СХЦ підвищувалася також за рахунок входження теренів Східної Європи до емісійної діяльності апостола Андрія, як відомо, рідного брата апостола Петра – «фундаменту» християнської віри [19]. Для нашої теми важливо, що серед догматичних розбіжностей між католицизмом та православ'ям є і різне ставлення до статусу

Петра, оскільки перший розглядає римських пап як продовжувачів його апостольської місії в якості претендентів на лідерство над усіма християнами, православні вважають це проявом гордині та закликають до не применшення ролі інших патріархів як продовжувачів місій інших апостолів. Територія Русі, таким чином, об'єктивно потрапляла до напластування аргументації двох напрямків християнського віросповідання.

У низці наших досліджень останніх років було зроблено спробу довести можливість існування гіпотези стосовно розгляду Давньоруської державності як метанаративу, свого роду символічно-текстуального конструкту, свідомо створеного давньоруськими інтелектуалами згідно, з одного боку, властивих СХЦ у цілому світоглядних принципів, а з іншого, у силу функціонування церковнослов'янської мови в якості ідеального матеріалу для створення земної проекції Царства Небесного, коли реальні відносини мали «підтягуватися» під мовну модель досконалого державного утворення, в якості якого розглядалася саме Русь [4; 6; 7; 8; 9]. Вище ми з'ясували, що до території Русі мали причетність кілька важливих старозавітних біблійних персонажів та апостола Андрія, а через нього актуалізувалася проблема субординації апостолів та відповідних теологічних дискусій, тож особливої гостроти мали в інтелектуальному діалозі між Руссю та католицьким Заходом ті регіони, які носили підкреслено символічний характер. Символічне, як добре відомо, фокусує найбільш типове, характерне для того чи іншого явища, найменш змінне за часом, що в історично-територіальному, як у нашому випадку, контексті означає однакову зацікавленість у певному регіоні двох чи більше опонентів. На наш погляд, Давня Русь досліджуваного періоду мала три «проблемні» зони з яскраво вираженим символічним звучанням, а саме: Наддніпрянщина («Руська земля»), Тмудоракань (Таманський півострів та найближчі території Північного Кавказу), Новгород-Псковська, Володимирсько-Ростово-Суздальський та Галицько-Волинський регіони, стосовно яких руська та сторонні позиції (в кожному випадку різні: візантійська, польська, угорська тощо) суттєво відрізнялися, проте у даному разі мова піде про регіон Наддніпрянщини, на унікальності якого як складової СХЦ та в якості діалогової теми Русі та Заходу ми зупинимося далі.

Протягом досліджуваного періоду, а саме від середини XI-го до середини XIII-го ст., відбувалися драматичні історичні процеси, у ході яких все більш помітним було зміцнення католицизму та послаблен-

ня православ'я. Не маючи можливості аналізувати увесь комплекс причин цих явищ зазначимо, що етапними для східного християнства були трагічні наслідки поразки візантійських військ під Манцикертом у 1071 р. від об'єднаних турецьких кланів османів та сельджуків, у результаті чого почався, як виявилось згодом, незворотний процес поступового переходу азійських та європейських провінцій Візантії під турецьку владу, що завершилося остаточним падінням Константинополя та держави в цілому 1453 р. Реакцією на трагедію 1071 р. стали з кінця XI ст. спроби з ініціативи римських пап захистити християнську ойкумену та Храм Гроба Господня від мусульман (арабів, турок та ін.), відомі як Хрестові походи, результатом Четвертого з яких стало утворення на місці найближчих до Константинополя територій так званої Латинської імперії, яка існувала з 1204 по 1261 рік, а власне Візантія розпалася на кілька державних утворень, що небезпідставно сприймалося як серйозна політична та догматична поразка православ'я.

Протягом зазначених двох століть, попри численні кризові явища та релігійно-політичні проблеми, католицька складова СХЦ у цілому виглядала більш благополучно та сприймалася в якості безсумнівного переможця, адже православ'я переживало, без перебільшення, системну кризу: в 1204 р. вселенський патріарх кинув паству, а візантійський базилевс – єдиний, з православного погляду, законний продовжувач римської імператорської традиції – підданих, Візантія («Базилея римлян») – єдиний, згідно тієї ж думки, законний спадкоємець Римської імперії – більш, ніж на півстоліття зникла з історичної арени. Русь теж зазнала суттєвих втрат: у 1076 р. до Візантії цілком законно відійшло Тмутароканське князівство (спроба його повернути у 1185 р. новгород-сіверським князем Ігорем Святославичем – героєм «Слова о полку Ігоревім» – закінчилася поразкою), державна криза початку XIII ст. сприяла утворенню, крім Києва, ще кількох державотворчих центрів: Володимирана-Клязьмі, Суздаля, Галича, Львова інших, а також стимулювала пошуки Романом Мстиславичем нової державної моделі за прикладом Священної Римської імперії. Проте апофеозом кризи православного світу стала окупація в 20–40-х рр. XIII ст. значної частини Русі монголами після низки поразок руських військ та визнання руською православною церквою влади монгольських ханів над Руссю богоугодною, благодатною та священною, після чого ханів, поряд з римськими імператорами та візантійськими базилевсами, стали офіцій-

но вважати царями (на Русі до Івана Грозного найвищими в ієрархії були великі князі). Визнання зверхності монгольських ханів пояснювалося, з одного боку, оцінюванням ординського завоювання Божою карою за гріхи, а з іншого, спробою захистити Русь від окатоличення в умовах явних переваг католицизму в даний період, що вимагало відповідного компромісу з Ордою, яка, як відомо, глибоко не втручалася у внутрішні справи Русі у соціальних, релігійних та інших питаннях, дбаючи за своєчасне сплачування данини.

За таких обставин, особливо коли Данило Галицький (син реформатора Романа) став, згідно сучасних наукових висновків, не просто підданим, а федератом Орди та прийняв, залишаючись православним князем, у 1253 р. від папи Інокентія IV **католицький королівський** титул (це стало можливим, як і благословення папами утворення кількох патріархатів на Балканах протягом першої половини XIII ст., тільки в умовах визнання римських пап верховними пасторами не тільки католиків, але й православних у силу зазначеної «зради» вселенського патріарха та базилевса). Православна Русь, а у першу чергу православне духовництво – її інтелектуальна еліта – об'єктивно мала виокремити регіон, який повинен був виконувати символічну роль рятівника традицій руської державності в умовах ситуації, яка склалася, стати зосередженням попереднього державотворчого досвіду, гарантом збереження традицій давньоруської державності. Свідома символізація цієї території за допомогою мовно-текстуальних засобів на підґрунті християнської теології та православної догматики мала виконати роль рятівника Русі як ідеальної моделі християнської державності, утвореної, як зазначалося, метанаративними засобами.

На тлі Волині, Галичини, Володимирсько-Суздальської Русі та Тмуторокані «Руська земля» мала безсумнівні переваги в умовах пресингу з боку католицизму, який організував на початку 40-х рр. XIII ст. хрестовий похід на Русь у районі Прибалтики під приводом звільнення християнських територій від ханської влади. По-перше, Наддніпрянщина мала безпосереднє відношення до столичного центру Русі, адже Київ, навіть втративши реальну політичну владу, залишався символічно-духовним центром країни, втілюючи ідею містичної єдності країни в умовах роздробленості (митрополія Київська і всієї Русі формально існувала до середини XV ст., охоплюючи терени Великого князівства Московського, Великого князівства Литовського,

Королівства Польського та Золотої (Білої) Орди); по-друге, у Переяславі було першим на Русі утворено єпископство, підпорядковане довгий час, до перепорядкування вже Київської митрополії Константинополю, болгарському Охридському архієпископству, що навіть в умовах кризи Константинопольського патріархату, апелюючи до авторитетної давнини, давало можливість відносно спокійно переживати негаразди першої половини XIII ст. Крім того, «Руська земля», на відміну від Галицько-Волинської, Новгород-Псковської та Володимирсько-Ростово-Суздальської Русі, виводячи витoki руської державності від Болгарського ханства на Балканах (пізніше – царства), Хозарського каганату та, відповідно, від (ретроспективно) Болгарського, Аварського, Гунського каганатів та готської держави Північного Причорномор'я та Приазов'я мала безсумнівний надійний імунітет від тимчасових політичних та релігійних негараздів та загроз окатоличення.

Таким чином, в інтелектуальному діалозі православної Русі з католицьким Заходом протягом «проблемних» для православно-го світу двох століть від середини XI-го до середини XIII-го ст. Наддніпрянщина, яка найбільше тяжіла до так званої «Руської землі», мала низку безперечних реальних та, що особливо принципово, враховуючи містично-знаковий характер СХЦ, символічних переваг перед іншими територіальними складовими Русі. Саме Наддніпрянщина, на наш погляд, стала своєрідним гарантом збереження традицій Давньоруської державності протягом як кризи православної цивілізації, так і тривалого періоду перебування руських земель у складі інших країн та реальних загроз окатоличенню та ісламізації. Не дивно, що саме Наддніпрянщина стала кісткою територіальної основи української автономії у складі Речі Посполитої згідно Зборівського та Білоцерківського мирних договорів 1649-го та 1651-го рр., адже тільки так можна було розраховувати на формування козацької державності як символічного продовження давньоруської в нових історичних умовах.

Бібліографічні посилання

1. *Бицилли И. М.* Западное влияние на Русь и начальная летопись / И. М. Бицилли. – Одесса, 1914.
2. *Виноградов Г. М.* Юридичне та теологічне обґрунтування утворення Давньоруської держави з боку Візантії та Хозарського каганату: Семіологічні аспекти / Г. М. Виноградов // Держава і право: Юридичні і політичні науки: 36. наук. пр.: Спецвипуск. – К., 2003. – С. 390–394.

3. *Виноградов Г. М.* Генеза давньоруської державності: теоретико-методологічні аспекти вивчення / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія та археологія. – 2003. – Вип. 11. – С. 3–22.

4. *Виноградов Г. М.* Давньоруський наративний дискурс: критерії та теоретико-методологічне підґрунтя / Г. М. Виноградов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2004. – Вип. 4. – С. 84–95.

5. *Виноградов Г. М.* Символічна інтерпретація прецедентів з історії Візантії, Першого Болгарського царства та Хозарського каганату для юридичного обґрунтування становлення Давньоруської державності / Г. М. Виноградов // Історія і особистість історика: Зб. наук. праць, присвячених 60-річчю ювілею проф. Г. К. Швидько. – Дн., 2004. – С. 26–46.

6. *Виноградов Г. М.* Семіологічно-наративне підґрунтя процесу генези Давньоруської державності: теоретико-методологічні аспекти / Г. М. Виноградов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2006. – Вип. 7: До 40-ліття Українського історичного товариства. – С. 54–82.

7. *Виноградов Г. М.* Текстуальні та мовні особливості давньоруського літописання в контексті наративно-семіологічної природи Pax Slavica Orthodoxa доби середньовіччя / Г. М. Виноградов // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Чернівці, 26–29 червня 2002 р. – Чернівці, 2003. – Ч. 1: Історія. – С. 135–140.

8. *Виноградов Г. М.* Конотативна природа давньоруських наративів: постановка проблеми / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Історія та археологія. – 2008. – Вип. 16. – № 1/1. – С. 179–191.

9. *Виноградов Г. М.* Давньоруська державність як метанаратив / Г. М. Виноградов // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. – 2008. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 106–119.

10. *Горский А. А.* О древнерусских «землях» / А. А. Горский // Отечественная история. – 2001. – № 5. – С. 12–26.

11. *Мавродин В. В.* Образование Древнерусского государства / В. В. Мавродин. – Л., 1945.

12. *Мыльников А. С.* Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы: Этногенетические легенды, догадки, протогипотезы XVI – начала XVIII века / А. С. Мыльников. – СПб., 2000.

13. *Мыльников А. С.* Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы: Представления об этнической номинации и этничности XVI – начала XVIII века / А. С. Мыльников. – СПб., 1999.

14. *Насонов А. И.* «Русская земля» и образование территории Древнерусского государства / А. И. Насонов. – М., 1951.

15. *Пашуто В. Т.* Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М., 1968.

16. *Свердлов М. Б.* Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI – первой трети XIII вв. / М. Б. Свердлов. – СПб., 2003.

17. *Франклин С.* Начало Руси. 750–1200 / С. Франклин, Д. Шеппард. – СПб., 2000.

18. *Фроянов И. Я.* Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И. Я. Фроянов. – Л., 1980.

19. *Чичуров И. С.* «Хожение апостола Андрея» в византийской и древнерусской церковно-идеологической традиции / И. С. Чичуров // Церковь, общество и государство в феодальной России. – М., 1990. – С. 7–23.

Надійшла до редколегії 15.08.09.

УДК 930.85

В. Г. Космина

Запорізький національний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО СПІВВІДНЕСЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЗАХОДУ В НОВУ Й НОВІТНЮ ДОБУ

Розглянуто методологічні труднощі у зіставленні цивілізаційного розвитку України і Західної Європи в XVI–XX ст. та можливості застосування в цій царині системної соціологічної теорії Н. Лумана. Показано системний незбіг в еволюції суспільства в Україні й на Заході.

Ключові слова: соціологічна теорія Н. Лумана, цивілізаційний зміст, Україна, Західна Європа.

Рассмотрены методологические трудности в сопоставлении цивилизационного развития Украины и Западной Европы в XVI–XX ст. и возможности применения в этой области системной социологической теории Н. Лумана. Показано системное несовпадение эволюции общества в Украине и на Западе.

Ключевые слова: социологическая теория Н. Лумана, цивилизационное содержание, Украина, Западная Европа.

The article describes some aspects of the civilization growth of the Ukraine and the West in the New and Postnew periods

Key words: sociology theory of N. Luhmann, civilization index, Ukraine, West Europe

Інтенсифікація українською владою зусиль у напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції актуалізує той спектр дослі-